

DOSYA-DERLEME**KENT SOSYOLOJİSİ VE KENT
ARAŞTIRMALARI**

Sevin OSMAY*

ÖZET

Bu yazıda kent sosyolojisi ve kent araştırmaları, dünya konjunktüründeki değişimler ve bu bağlamda değişen toplumbilim yaklaşımları çerçevesinde sunulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, kentsel araştırma konularındaki değişimler gerek Türkiye'de gerekse dış dünyada üç döneme bölünerek anlatılmıştır. 19. yüzyılda başlayan ve 1950'lere kadar süren birinci dönem, kendi içinde bazı farklılıkları olan bir dönemdir. Ancak bu yazıda bu dönem özet olarak verilecek ve ayrıntıya girilmeyecektir. İkinci dönem olarak, 1960'lara kadar olan dönem tanımlanmıştır. Üçüncü dönem ise 1980 sonrası, günümüze kadar uzanan süredir.

Kent sosyolojisi, sosyoloji gibi yaklaşık yüz yıllık, kısa bir geçmişe sahiptir. Sanayi devrimi ile başlayan toplumsal dönüşümler, kenti üzerinde düşünülecek, incelenecek bir olgu haline getirmiştir. Sanayileşen toplumun değişen toplum yapısı ve toplum ilişkileri, kentlerin nüfuslarının büyümesine, kentsel yaşam koşullarının değişmesine ve yeni ilişki biçimlerinin, yeni kurumların doğmasına neden olmuştur. Yüzyıllar boyu süren toplumsal değişim sonucu 19. yüzyılın sonunda, Avrupa toplumlarında, toplumun ve kentte gözlemlenen değişik ilişki biçimlerinin bilimsel yöntemlerle incelenmesi gündeme gelmiştir. Toplumsal bilgi sistemleştirilmeye ve bunun için de yeni bilgi toplama teknikleri geliştirilmeye başlanmıştır.

Sosyolojinin bir alt dalı olan "Kent Sosyolojisi"nin üniversitede ayrı bir disiplin ve uzmanlık alanı olarak tanımlanması 1920'lerde Amerika'da yapılmış olmakla birlikte, kent araştırmaları bu tarihten çok daha önce başlamıştır.

Toplumbilimlerin hemen her dalında olduğu gibi kent sosyolojisi de kuram ve yöntembilim açısından çoğulcu

(pluralist veya heterojen)dur. Diğer bir deyişle, kent sosyolojisi kapsamına giren araştırmalar, gerek ele aldıkları sorunlar, gerekse bu sorunları açıklamakta izledikleri yaklaşımlar bakımından büyük çeşitlilik gösterirler. 19. yüzyılda toplum ve kent olgusu üzerinde düşünmeye başlayan Max Weber, Georg Simmel, Karl Marx, Emile Durkheim gibi batı düşünürlerinden günümüze kadar, bu alanda ele alınan sorunlara ve kente yönelik araştırmalara göz attığımızda bunların çok geniş bir yelpaze oluşturduğunu görürüz. Kent sosyolojisinin en sıradan tanımı belki onun, kentte meydana gelen tüm toplumsal olgularla ilgilenen bir bilim dalı olduğudur. Böylece, Londra'da kent yaşamını ıslah etmek amacıyla kentteki sağlık koşullarını ve yoksulluğu araştıran ilk araştırmalardan, (Booth C., 1902), belirli kurumların (aile, toplumsal sınıflar gibi) veya grupların (gençlik, gecekonuda oturanlar gibi), hatta davranış biçimlerinin (boş zaman faaliyetleri, tüketim gibi), araştırıldığı incelemelere kadar her tür çalışmanın kent sosyolojisi kapsamına girdiği söylenebilir. Ancak, tüm bu araştırmalar, ister reform, ister bir soruna yönelik politikaların saptanması, isterse belirli bir olguyu anlamaya yönelik bilgi toplamak veya planlama amacını gütmüş olsun, temelde hepsinin sorguladığı ortak sorular bulunmaktadır. Bu ortak ve temel nitelikteki sorular üç başlıkta toplanabilir:

1. Toplum neden ve nasıl değişir? Bu değişimin dinamiği nedir? Değişimin göstergeleri nelerdir?
2. Toplumsal etkileşimin kuralları nelerdir ve toplumsal gücü oluşturan denetim mekanizmaları nasıl oluşmuştur?
3. Fiziksel çevrenin/mekanın toplumsal olgularla, insanların davranışlarıyla, yaşam biçimleriyle ilişkisi nedir?

Bilimsel merak sonucu ortaya atıldığı izlenimini verse de bu sorular gerçekte kentin sorunlarını anlamaya yönelik bilgi toplamak, onları denetim altına alabilmek, tahmin yapabilmek özetle uygulama alanında kullanılabilmek

* Dr., ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Öğretim Görevlisi

içindir. Örneğin, toplumun nasıl değiştiği, bu değişimi başlatan dinamiğin o toplumun dışında oluşan olaylar mı, yoksa içinde gelişen yeni ilişki biçimleri mi olduğu sorusunun yanıtına göre o toplumdaki karar verici konumda olanların, yöneticilerin tanımlayacakları politikalar, alacakları tavır değişecektir. Bir diğer örnek, kent mekânının fiziksel bir çevre olarak mı tanımlanacağı, yoksa toplumsal bir olgu olarak mı düşünüleceği sorusudur. Bu mekan-toplum ilişkisi sorunu kent araştırmalarında, kente yönelik çalışma ve uygulamalarda temel yaklaşımı belirleyen bir konumdur. Başka bir deyişle bu konuda ege-men olan yaklaşım doğrultusunda planlama stratejileri saptanabilmektedir.

Kent sosyolojisinin ve araştırmalarının uygulama ile yakın ilişkisi yadsınmazsa da, bu alanın bilimsel çalışma nesnesi olan "kent" olgusu, çok karmaşık niteliği ile sadece tek bir disiplinin çatısı altında toplanılamıyacak kadar geniştir. Dolayısıyla, geçtiğimiz dönemlerde kent araştırmaları değişen talepler ve paradigmlar doğrultusunda çeşitli bilim dallarında uzmanlaşmış kurumlar ve kişiler tarafından gerçekleştirilmiş ve zaman zaman bir akademik disiplinden uzaklaşıp diğer disiplinlerin içinde tartışılmaya başlanmıştır.

1950'lere Kadar Kent Sosyolojisinin Gelişimi

20. yüzyılın başında, bugün Kent Sosyolojisinin babaları olarak bilinen üç kuramcı, Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim, modern sanayi toplumunu incelemişler ve özellikle kentlerde "kentsel sorunlar" olarak tanımlayabileceğimiz işsizlik, yoksulluk, kalabalık ve toplumsal huzursuzluk gibi olguları analiz etmişlerdir (Savage M., Warde A., 1993). Kent sosyolojisi, bu dönemde gerek Avrupa'da gerek Amerika'da sosyolojinin ana konusu olmuştur. Sanayi devrimi ve kapitalist ekonomik sistemin gelişmesi sonucunda kentlerde yaşanan dönüşüm, kırdan kente göçler, konut sorunu, altyapı yetersizliği, giderek bozulan sağlık koşulları, farklı kültürlerden gelen nüfusun çelişen değer yargıları ve davranış biçimleri, toplumsal ilişkilerin incelenmesine ve modern toplum paradigmasının gelişmesine neden olmuştur.

Bu dönemde Avrupa'da kente yönelik analizler, daha çok kent tarihlerinin incelenmesine dayandırılan, kurumsal yapılarla, toplumsal örgütlenmeler üzerinde odaklaşan soyut, kuramsal çalışmalar olarak nitelendirilebilir. Bu çabalar daha çok, felsefi sayılabilecek analizler içermiş ve temelde, değişen toplum yapısını açıklayacak kapsamlı ve evrensel tipolojiler geliştirmeyi, genellemeler yapabilmeyi amaçlamışlardır. Avrupalı düşünürlerin toplumsal değişime genel yaklaşımları evrimsel bir çizgide idi ve bu süreci modelleştirmek için toplumu kapsamlı dikotomilere (ikili ayrımlara) bölme özelliği taşıyordu. Örneğin, kırsal-kentsel, geleneksel-rasyonel (akılcı) toplumlar gibi. Bu tür teorik yaklaşımlar yanında, kentlerin yaşam koşullarını iyileştirmek, bir anlamda kent yaşamına alternatif oluşturmak amacıyla, akademik çevrelerin dışında da çe-

şitli çalışmalar ve uygulamalar yapılmıştır. Örneğin, sanayi kentlerine alternatif yaşam çevreleri oluşturma çabaları çerçevesinde yeni kentler (1902-1909), bahçe kentler (1903, 1928), kooperatiflerin oluşturduğu mahalleler gibi (1844), (Gallion AB., 1950). Bu tür çalışmaları yapan grubun üyeleri kent çalışmalarında "ütopyacılar" yani büyük hayalciler olarak tanınmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'de kente yönelik araştırmalar, kent monografileri, sağlık, nüfus sorunlarına ilişkin planlama amaçlı çeviriler olarak başlamış, bunu İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde sosyoloji kürsüsünün kurulması izlemiştir (Tekeli İ., 1998). Ziya Gökalp, batı düşünürlerinin çizgisinde, özellikle toplumsal ilişki biçimlerini irdeleyen kırkent ikilemi analizleri yapmış, yazılarında kent ortamının doğuracağı toplumsal sorunlardan söz etmiştir. (Kongar E., 1982). Kent sosyolojisi konusunda, İ. Tekeli'nin saptadığı gibi bu dönemde yazılmış ilk önemli yazı Hilmi Ziya Ülken'e aittir (1932-33). Batıdaki kent tarihçilerinin etkileri görülebilen bu yazıda Ülken, kent sosyolojisinin toplumsal olguları inceleyen bir dal olduğuna, buna karşılık şehirciliğin kentin nasıl olması gerektiği ile ilgilendiğine değinmiştir. Diğer yandan, Avrupada oluşan "anti-urbanizm" (yani kente karşı alternatif yaşam biçimlerinin ve de özellikle doğal yaşamın savunulması) görüşü de bu dönem düşünürlerinin yazılarında yansımaktadır.

Amerika'da, kent sosyolojisinin üniversitelerde akademik bir bilim dalı olarak kurumsallaşmasına öncülük eden Chicago Okulu ve onun deneysel (ampirik) çalışmalarıdır. Bu okulun kuramsal çizgisi ve kent araştırmalarına bakışı "kentsel ekoloji" yaklaşımı olarak bilinmektedir. Kent sosyolojisinde ekolojik yaklaşım 1920'lerde başlayarak 1970'lere kadar bu dalda en hakim görüş olmuştur. Bu okulun en önemli katkısı kentin sosyolojik analizlerine kentin mekansal boyutunu katmasıdır. Bu bağlamda, kentin içindeki değişik faaliyet alanlarını gösterir haritalar üretilmiş ve kentte yaşayan değişik gruplar hakkında etnografik analizler yapılmıştır. Ekologlar kenti ve çevre ilişkilerini, doğabilimlerinden esinlenerek yaşayan bir organizma ve onun doğal ortamı ile etkileşimi gibi görmüşler, kentlerin büyümelerini ve değişimlerini de evrimsel bir çizgide açıklamışlar; kent toplumunun örgütlenmesinin altında yatan temel sürecin ise bir uyum (adaptasyon) mekanizması olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu düşünürler, kentteki çeşitli faaliyetlerin, örneğin bankaların, perakende iş yerlerinin, zengin veya yoksul konut alanlarının farklılaşmış bölgelerde yer seçmelerinin arkasında yatan en önemli etmenin kent arsaları üzerindeki rekabet olduğunu savunmuşlardır. Sonuçta, Chicago Okulu'nun sosyologları, tüm sanayileşmiş kentlerin formlarını ve büyüme biçimlerini bazı modellerle göstermeye çalışmışlardır.

Bu dönemde Türkiye'de kent sosyolojisi başlığı altında olmayan ancak, sosyolojik açıdan kente yönelik bazı araştırmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu araştırmaların 1940'larda Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde, Amerika'da eğitim görmüş bir grup sosyolog

tarafından başlatıldığı söylenebilir (Tekeli, 1998). Chicago Okulu'nun kente bakış açısını getiren bu araştırmalarda kent formunun incelendiği, Ankara'da çocuk suçluluğu gibi konular üzerinde yazılar çıktığı bilinmektedir (Boran 1940, 1941). İstanbul Üniversitesi'nde yapılan araştırmalarda da sanayileşmenin kente getirdiği sorunlar (Sarç, 1947-48), mesken darlığı, konut sorunu (Kessler, 1946, 1949), Siyasal Bilgiler Okulu'nda, şehirleşme hareketleri, işçiler ve sanayileşme sorunları (Aren, 1949), gibi konular ele alınmaya başlanmıştır. 1930-1950 döneminde kent tarihi, kent coğrafyası alanlarında kente yönelik araştırmalar açısından önemli bir birikim olduğu söylenebilir. Ancak, kent sosyolojisinin bir bilim dalı olarak Türkiye'ye girmesi ve ampirik bir yaklaşımın bu alanda uygulanmaya başlaması 1960 yılında Kıray'ın Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde başlattığı kent sosyolojisi dersleri ile olmuştur. Kıray, çağdaş bir toplumbilim görüşünü, kuram ve yöntem açısından sadece geniş bir akademik kitleye aktarmakla kalmamış onu tüm Türk toplumbilimcilerine de kazandırmıştır.

1960'lı yıllarda gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli dönüşümler olmuştur. Bu dönüşümlerin izleri kent sorunlarına yaklaşımlardaki değişimlerde ve yapılan çalışmalarda izlenebilir.

1960-1980 Arasında Kent Sosyolojisi ve Kent Araştırmaları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "Üçüncü Dünya" olarak nitelendirilen ülkelerde yaşanan hızlı kentleşmenin yanısıra sanayileşmiş batı toplumunun kentlerinde toplumsal eşitsizliklerin yaşandığı, işsizliğin, konut sorununun, kentsel hizmetlerin dağılımındaki büyük farklılıkların protestolara ve rejim eleştirilerine yol açtığı bir dönem başlamıştır. Sorunların kente ilişkin olmasına karşın, kaynağının toplumun genel ekonomik sisteminde yattığı görüşü, kapitalist toplumun eleştirisini beraberinde getirmiştir.

Sosyolojide politik ekonomi söylemi olarak nitelendirilen bu görüş, özellikle Avrupa kökenli sosyal bilimciler arasında bu dönemde egemen görüş haline gelmiştir. Kent sosyolojisine eleştiri getiren bu görüşte, kentin dinamiklerinin kendi başına, kent içine kısıtlı kalarak incelenemeyeceği, toplumsal olguların ancak toplumun bütünü ele alınarak, özellikle de devletin ve politikanın rolü ve sistemin tümü ile ilişkilendirilerek kente yönelik kuramsal çıkarımlar yapılabileceği savunulmuştur. Pratikte ise kent sosyolojisi kapsamına giren araştırmaların alanı genişlemiş, birçok üniversitede kent sosyolojisi alt bölümleri kapanmış ve yerlerini kentsel planlama, kentsel coğrafya, kentsel ekonomi ve politika bölümlerinde yapılan, toplumsal değişimi politik ekonomik bağlamda inceleyen çalışma ve gelişmeler almıştır.

1960-1980 yılları Türkiye'de genel olarak sosyal bilimlerde araştırmaların sayıca arttığı bir dönem olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonunda yaşanmaya başlanan toplumsal dönüşüm ile, kırsal alanın yapısal dönüşümü, hızlı kentleşme ve beraberinde getirdiği gecekondulaşma bu alanda çok sayıda ve farklı yöntemler kullanılan araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. Özellikle, kente yönelik uygulamalı, saha araştırmaları, kent planlamasının kurumsallaşması (Tekeli İ., 1998) ve yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumların özendirilmeleriyle toplumbilimler araştırmaları 1960'dan sonra gözle görülür bir artış göstermiştir (Keleş R., 1986). Bu araştırmaların hepsi bir anlamda sosyolojik araştırma niteliğinde değildir, ancak kent sosyolojisinin kapsamı yukarıda değinildiği gibi bu yıllarda genişlemiş ve çeşitli uzmanlık alanlarına kaymıştır. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar, özellikle kent plancılarının kapsamlı ilgi alanları ile örtüşmeye ve uygulamalarına doğrudan girmeye başlamıştır. Buna başka bir neden ise, aynı dönemde planlama yaklaşımının "fiziksel" planlama anlayışını değiştirerek "kapsamlı" planlama yaklaşımını benimsemeye ve kent plancılarının mimarlardan, mühendislerden ayrı profesyonel bir grup olarak ağırlıklarını sezdirmeye başlamaları olabilir. Bu yıllarda yapılan araştırmalar ve çalışmalar konularına göre şu alt başlıklarda toplanabilir:

- Veri tabanı oluşturmak için ve uygulamaya girdi sağlamak için yapılmış planlama amaçlı araştırmalar. (Örneğin, İmar ve İskan Bakanlığı, 1965, 1974,75; Ankara Metropolitan Nazım Plan Bürosu, 1976,77,78 ve bazı belediyelerin araştırma raporları).

- Kır ve kent dönüşümünü inceleyen sosyolojik saha araştırmaları. (Örneğin, Fındıkoğlu, Z.F., 1962,63; Kıray, M.B. 1964,1965, 1973; Akşit B., 1967, 1971,75; Tekeli İ., 1974).

- Gecekondu, konut ve kentleşme ilişkisini inceleyen çalışmalar. (Örneğin, Sewell, G. 1964; Hart, C.W.M. 1969; Yasa İ., 1966, 69; Tütengil, 1963; Keleş R., 1961, 1970, 71, 72, 76; Kıray M., 1970, 71, 72, 73, 75; Karpat K., 1976; Gökçe B., 1976, Şenyapılı T., 1978).

- Sanayileşme, küçük sanayi ve metropoliten kentleşme analizleri. (Örneğin, Bademli, R. 1977, 1978; Akşit B., 1978; Kıray M., 1972, 78; Bilgiseven-Kurtkan A., 1967).

- Antropolojik yaklaşımla kent ve kasaba sorunlarının incelenmesi. (Örneğin, Benedict P., 1974; Magneralla P., 1970).

- Kent tarihi ve kent monografileri. (Örneğin, Aktüre S., 1978; Akçura T., 1971; Keleş R., 1971, Kıray M., 1972;).

- Az gelişmişlik ve modernleşme bağlamında yapılan saha araştırmaları. (Örneğin, Levine N., 1973, Schneiberg A., 1970; Kıray M., 1971; Tekeli İ., 1977; Akşit B., 1967).

- Kent yönetimi, yerel yönetim ve mevzuatı. (Örneğin, Akçura T., 1981, Yavuz F., Keleş R. ve diğerleri. 1973, Tuna O., 1977).

Yukarıda örnekleri verilen çalışmalar bu dönemde yapılan çalışmaların sadece birkaç tanesidir. Bu incelemelerin kapsamlarından da görüleceği üzere, kent sosyolojisi bu dönemde Türkiyede, Ruth Glass'ın kent sosyolojisi tanımını doğrular bir gelişme göstermiş ve gerek konuları gerekse de araştırmayı yapanların uzmanlık alanları bakımından çeşitlenmiştir/heterojenleşmiştir (Glass R., 1962, s.490-92). Bu çok geniş şemsiyenin altına giren çalışmaların kuramsal yaklaşımları genelde çok çeşitlilik göstereseler de, kabaca iki eğilimden söz etmek olanaklıdır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu, özellikle akademik olanlar "kent ekolojisi" kavram ve terimlerinden yararlanarak analizlerini yapmış ancak epistemolojik (yöntem bilimsel) yaklaşım bakımından politik ekonomi okulunun yorumlarından yararlanmışlardır. Bir diğer grup çalışma, saha araştırmalarında toplumsal "göstergeler" saptayarak, bunların istatistiksel analizleri ile bilgi üretme yoluna gitmiştir. Bu çalışmalara belki, az sayıdaki, yöntemleri antropolojik çalışma olan sosyo-kültürel incelemeler de katılabilir. Böylece bu dönemde yapılan araştırmaların bir anlamda çok paradigmatlı olduğu söylenebilir.

1980-1990'lı Yıllar Arasında Kent Sosyolojisi ve Kent Araştırmalarının Gelişimi

1980'li yıllar bir açıdan kent sosyolojisinin bir toplum-bilim dalı olarak tekrar saygınlık kazandığı ve bu alanda yapılan kuramsal ve uygulamalı araştırmaların arttığı bir dönem olmuştur. Bunun bir nedeni, kentin yeniden bir "mekan" olarak önem kazanması ve bu yerleşim alanına yönelik bütüncü bir perspektifin toplumbilimciler arasında yaygınlaşması olabilir. Bu yeni yaklaşımın temel niteliği, küresel bir perspektifi olması, kentlerin büyümelerine (örneğin, kent dışı yeni yerleşim alanlarının gelişmesine) ve kent içi organizasyona ilişkin politik ekonomi söylemini kabul etmesi ve kentsel alanların (özellikle metropoliten alanların) yapılanmasında kültürel, yerel öğelerin öneminin vurgulanması olarak özetlenebilir (Gottdiener M., 1994, Saunders P., 1986). Bu gelişmelere ek olarak, 1980'lerde toplumsal ilişkiler ve mekansal yapı ilişkisini yeniden tanımlayarak kent coğrafyasına sahip çıkan yeni bir anlayış, kent sosyolojisine giren konuların önemli bir bölümünün "yeni coğrafya" çatısı altına girmesine neden olmuştur. Yeni coğrafya akımı olarak bilinen ve coğrafya dalını, durağan bir fiziksel mekan anlayışından kurtaran bu yaklaşımda, temelde, mekanın toplumsal ilişkiler tarafından belirlendiği ancak onu yaratmadığı, tersine bir etkinin yani mekanın da toplumsal ilişkilerde önemli bir rolü olduğu ileri sürülmüştür. Bu dönemde, kent kuramının gelişmesine en önemli katkı, Castells, Giddens gibi ünlü sosyologların çalışmaları yanısıra, Harvey, Scott ve Massey gibi kentsel coğrafyada isim yapmış toplumbilimciler tarafından yapılmıştır.

Dünyada 1980 sonrasında yaşanan ve temel bir dönüşüm olarak nitelendirilen, ekonominin yeniden yapılması, iletişim ve bilişim teknolojisindeki gelişmeler, politik alanda Doğu Bloğunun dağılması, özellikle kentlerde izlenebilen yeni gelişmelere ve sorunlara neden olmaya

başlamıştır. Sanayinin ve sermayenin globalleşmesi, bir diğer deyişle, sanayi üretiminin tüm dünyaya dağılan bir yapı kazanması, paranın, alınan kararların, bilginin yeni teknolojiler aracılığı ile küresel bir telekomünikasyon ağı içinde akışkanlığının zaman ve mekan kavramlarının yeniden tanımlanmasını gerektirecek kadar hızlanması, özellikle yerel ölçekteki sorunların farklı bir yaklaşımla ele alınması gereğini getirmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda gelişmiş ülkelerin metropoliten kentlerine giderek artan uluslararası göç, kent içinde büyüyen zengin-yoksul farkı, belli nitelikteki işlerin artmasına karşın diğer alanlarda işsizlik ve bu döneme kadar bu ülkelerde pek rastlanmayan kayıtdışı (enformel) işlerin yaygınlaşması, iş ve konut pazarına giremeyen "marjinal" nüfusun sorun haline gelmesi, kent merkezlerinin yoksullaşması, varlıklı grupların kent dışında kendilerine özgü konut alanları oluşturmaları, kentte belli alanların büyük yatırım alanları olarak yeniden yapılanmaları, kentte şiddetin, güvensizliğin yaygınlaşması, suç örgütlerinin uluslararası nitelik kazanmaları gibi sorunlar kent sosyolojisinin ana araştırma konularını oluşturmaya başlamıştır.

Aynı dönemde Türkiye'de de dünya ile birlikte bazı dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler her ne kadar toplumun her kesiminde aynı biçimde gerçekleşmiyor olsalar da, belli alanlarda, örneğin ekonomi, yönetim ve iletişim alanlarında dış etkilerin izleri saptanabilmektedir.

1980'li yıllarda yapılan kente yönelik "sosyolojik" çalışmalar bir önceki dönemle karşılaştırılacak olurlarsa, oldukça önemli farklar gösterirler. Kısaca, bu araştırmaları özetlemek gerekirse, yapılan çalışmalar konuları ve yaklaşımları bakımından şu alt başlıklarda toplanabilir:

- Dünya gündemi paralelinde, Türkiye'deki metropoliten kentlerin ekonomik küreselleşmesi bağlamında kentte toplumsal ve mekansal yapının değişmesi. (Örneğin: Öncü A., Keyder Ç., 1993; Tekeli İ., 1992; Işık O., 1994, 1995, Kayasü S., 1995; Kıray MB., 1995).

- Kent nüfusunun mekansal farklılaşmasını ve yer seçimini, bu nüfusun sosyo-ekonomik özellikleri açısından irdeleyen çalışmalar. (Örneğin, Güvenç M., ve Işık O., 1996,1997; Güvenç M., ve Acar E., 1992; Akşit B., ve Şen M., 1998).

- Konut sunum/arz biçimleri ve konut edinme süreçleri üzerine yapılan araştırmalar. Bu bağlamda yapılan çok sayıda araştırmalara örnek olarak, kent toplumunun ayrışmasında kat mülkiyetinin etkisi, apartmanlaşma, yapsatçı konut üretim biçimleri, kooperatifler, gibi çeşitli ve kendi kavramsal çerçevelerini de geliştiren çalışmalar verilebilir. (Örneğin, Balamir M., 1992, 1996; Tekeli İ., 1981; Özüekren Ş., 1990,1996, Ayata S., ve Ayata A. 1996; Erder S., 1996; Şenyapılı T., 1996, Dülgeroğlu Y. vd. 1996).

- Gecekondu araştırmaları. (Örneğin: Şenyapılı T.,

1982,1983,1985,1992; Sevgi C., 1988, UNICEF/T.C Sağlık Bakanlığı, 1991-1995).

- Enformel sektör, küçük üreticilik çalışmaları. (Örneğin: Ökten A.,1988, Seymen ÜB.,1988; ŞenyapılıT., 1982; Ayata S., 1987).

- Kentleşme bağlamında hemşehrilik ağı, dayanışma ve patronaj ağları. (Örneğin: Kıray MB.,1982; Erder S.,1997; Ayata A., 1990,1994; Tekeli İ., 1994).

- Kent tarihi ve monografileri. (Tankut G., 1990; Tekeli İ., (der.) 1983,1993).

Adı geçen çalışmaları yapanların büyük bir çoğunluğunun kent planlama, siyaset bilim, kent coğrafyası ve kent ekonomisi alanında uzmanlaşmış kişiler olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, "kent sosyolojisi"nin temel konusu olan toplumsal ilişkilerin mekansal farklılaşması, örgütlenmesi, değişimi ve sorunları gibi konuların 1980'den itibaren sosyoloji dışında kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir. Bir önceki döneme oranla, kent analizlerine emlak pazarının etkisinin katılması, devletin, yerel ve merkezi yönetimin kent mekanının biçimlenmesindeki rolünün irdelenmesi, toplumsal analizlerde yeni gelişen coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanılarak yeni toplumsal kategorilerin oluşturulabilmesi ve gösterimi, toplumsal ilişkilerde belli yerelliklerin yeniden kavramlaştırılarak (etnik köken gibi) ampirik olarak incelenmesi, bu sahanın uzmanlık alanının genişlemesine ve yayılmasına yol açmıştır.

Sonuç

Kent sosyolojisi ve kent olgusunu inceleyen çalışmalar sanayi devrimi sonrasında modernleşen bir dünyada ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Türkiye'ye batıdan gelmiş olan bir toplumbilim dalıdır. Türkiye'de kent sosyolojisi dalında yapılmış araştırma ve incelemeler gerek kuram ve kavramları, gerekse uygulama alanları bakımından, genel olarak bu dalın Batı dünyasında geçirdiği evreleri izlemiştir. Bu nedenle, kent sosyolojisi, önce kuramsal, sonra ampirik, sonra tekrar kuramsal ve son olarak da yine ampirik çalışmaların hakim olduğu dönemlerden geçmiştir. Bu yaklaşımlar paralelinde, ara ara toplumun dönüşümü bağlamında, psikolojik ve kültürel öğeler önem kazanmış, bunların yanında toplumun yapısal analizleri de ön plana çıkmıştır.

Yaklaşık elli yıllık bir dönemde, Türk toplumbilimcileri kent sosyolojisi alanında, önce Batıdan aktardıkları çeviriler doğrultusunda kavramsal çalışmalar yapmışlar ve gözleme dayalı birkaç deneme dışında uygulamalı saha araştırmalarına girmemişlerdir. İkinci dönemde, bilimsel ve karşılaştırmalı araştırmalar yapabilmek için gerekli bilginin eksikliği, bu alanda çalışanları saha araştırmaları yaparak, birinci elden veri toplamaya, bir veri tabanı oluşturmaya itmiştir. Bu tür çalışmaların arkasında yatan önemli bir

başka neden de, yerel koşulların dinamiklerinin saptanması ve özgünlüklerinin ortaya konması olmuştur.

Üçüncü dönem, toplumbilimlerde yaklaşımların ve yöntemlerin sorgulandığı bir aşama olmuş, bu eğilim kent sosyolojisi gibi heterojen bir dalda kendini "kent araştırmaları"nın kapsamının genişlemesi, farklı uzmanlık alanlarına yayılması biçiminde göstermiştir.

Yüzyılın sonuna yaklaşırken kentlerin ve kentsel toplumların yeni sorunlarla karşılaştıkları izlenmektedir. Bunun bir sonucu olarak, çevre konularının, toplumsal eşitsizlikten kaynaklanan kentsel sorunların, (örneğin kentsel şiddet, kentli "yurttaş"ın sorunları sahiplenmesi, katılım gibi) üzerinde durulması gereken alanlar olarak belirdikleri görülmektedir. Böylece, kentlerin yeni kurumsallaşmaları, yeni güç dengeleri ve kimlikleri yanısıra, toplumbilimcilerin "yaşam kalitesi" diye tanımladıkları bir olgunun yakın bir gelecekte kent sosyolojisi kapsamında, merkezi önemde bir çalışma alanı oluşturacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Acar E., Güvenç M., (1992), "A Study on the Housing Conditions of Industrial Labour", in. Development of Istanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing, TSSA, IULA-EMME, İstanbul.

Akşit B., (1986), Türkiye'de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye, Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, TSBD, Ank., s.195-232.

(1967) Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Giriş, Şark matbaası.

(1975) "Gelişme mi, Evrimleşemiyen Karmaşıklık mı?" Gelişme Dergisi, No.7.

(1978) "Sanayide Küçük Üreticiler ve İdeoloji", Sanayide Küçük Üretim, Mimarlar Odası Yay.

(1998) Akşit, B ve M. Şen, "Cumhuriyet Türkiye Kent ve Köylerinde İnsan ve Hanehalkı Profilleri", Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılına Toplu Bakış Kongresi, 10-12 Aralık, ODTÜ, Ankara.

Akçura T., (1971), Ankara: Türkiye Cumhuriyetinin Başkenti Hakkında Monografik bir Araştırma, ODTÜ, Mim.Fak,Ankara.

(1981) İmar Kurumu Konusunda Gözlemler, ODTÜ, Ankara.

Aktüre S., (1978), 19.Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.

Aren S., (1949), "Şehirleşme Hareketleri", Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi, Cilt 4, Sayı 1-2, Ankara.

Atauz S. (der.) (1986), Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, Türk Sosyal Bilim Derneği, Ankara.

Ayata AG., (1994), "Roots and Trends of Clientilism in Turkey", I.Roniger ve A. G. Ayata(eds.) Democracy, Clientilism and Civil Society, Lynne Rienner, London.

(1990) "Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik", Toplum ve Bilim, 51/52, Güz, 1990/ Kış 1991, s.89-101.

Bademli R., (1986), "Türkiye'de Kentsel Araştırmaların Gelişimi: 1974-1984", S.Atauz (der.) a.g.e., s.295-309.

(1977) Distorted and Lower Forms of Capitalist Industrial Production in Underdeveloped Countries, MIT, Cambridge (doktora tezi).

Balamir M., (1992), Türkiye Kentleşmesinde kat Mülkiyeti Etkeni, AÜ. Syasal Bilgiler Fak. (doktora tezi).

(1996) Kiralık Konut, T:C Toplu Konut İdaresi, Ankara.

(1996) "Türkiye'de Apartkentlerin Oluşumu", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, TTV, s.335-344.

Benedict P., (1974), Ula: An Anatolian Town, E. J. Brill, Leiden.

Bilgiseven K., Amiran, (1967), "Adapazarının Sanayileşmesi ile İlgili İktisadi ve Sosyal Meseleler, İÜ, İk. Fak.Sosyoloji Konferansları, 7.Kitap.

Boran B., (1940), "Köy Davası Şehirleşmek Davasıdır", Siyasi İlimler Mecm., Sayı 111-112, Haz.-Tem.

Boran B., (1941), "Sanayide Köylü İşçi," Yurt ve Dünya, Cilt 1. Sayı 6, Haz.

Booth C., (1989), Life and Labour of People, 2 vols. & maps, 91, Smith HL. (ed), The New Survey of London, Life and Labour, 9 vols, 1930-35, Rowntree.

Dülgeroğlu Y. ve diğerleri, (1996), Toplu Konutlarda Nitelik Sorunu, T.C.Toplu Konut İdaresi, Ankara.

Erder S., (1996), İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim, İst.

(1997) Kentsel Gerilim, Uğur Mumcu Gazetecilik Vakfı, Ankara.

Fındıkoğlu ZF., (1962) Sanayide İnsanlararası Münasebetler Teorisi ve Felsefi Temelleri, Fakülteler. Matbaası, İstanbul.

Fındıkoğlu ZF., (1963) Şehir Sosyolojisi, Fakülteler

Matbaası, İstanbul.

Glass R., (1967), Urban Sociology, in: Welford AT., et.al.(eds.) Society, Problems and Method of Study, London, Routledge, p:489-505.

Gallion AB., (1950), The Urban Pattern, von Nostrand, London.

Giddens A., (1984). The Constitution of Society, Univ. of California Press, Berkeley & Los Angeles.

Gottdiener Mark., (1994), The New Urban Sociology, McGraw-Hill, Inc. New York.

Güvenç M., Işık O., (1996), "İstanbul'u Okumak", Toplum ve Bilim, 71 Kış 1996, s.6-60.

(1997) "İstanbul'u Okumaya Devam", Toplum ve Bilim, 72 Bahar, s.153-167.

Gökçe B., (1976), Gecekondu Gençliği, HÜ. Yayını.

Hart CWM., (1969), Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi, İstanbul Ticaret Odası Yayını, İstanbul.

Işık O., (1994), "Mekanın Politikleşmesi, Politikanın. Mekansallaşması", Toplum ve Bilim 64-65 Güz/Kış, s.7-38.

Karpat K., (1976), The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge University Press.

Kayasü S., (1995), Local Production Organization Oriented Towards Global Markets, ODTÜ, Ankara.

Kessler G., (1946), "İstanbul'un mesken Meseleleri I", Siyasi İlimler Mecmuası, Sayı 145, Ağustos

Kessler G., (1949), "İstanbul'da Mesken Darlığı Mesken Sefaleti, Mesken İnşaatı", Arkitekt, Sayı 185, 209-210

Keleş R., (1986), "1951-1960 Yıllarında Kent Araştırmaları" S. Atauz (der.) a.g.e. s.269-284.

(1976) Kentbilim İlkeleri, SBD, Ankara.

(1973) Şehircilik: Sorunlar, Uygulama ve Politika, (F. Yavuz ve C. Geray), AÜ-SBF Yay. Ankara.

(1971) Eski Ankara'da bir Şehir Tipolojisi, SBF Yayını.

Kıray MB., (1964), Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, DPT, Ankara; (1965) Yedi Yerleşme Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Araştırması, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı;

- (1970) Social Stratification as an Obstacle to Development, (J.Hinderink ile), Praeger, New York.
- (1971) "Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler", Şehircilik Konferansları, 1964-65, İTÜ, Mim. Fak., Şehircilik Kürsüsü Yay. No.4.
- (1972) Örgütlemeyen Kent: İzmir, Sos. Bil. Der.
- (1973) "Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızlı Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşme", SBF Dergisi, C. XXVII, No.3.
- (1975) "Metropoliten Kent Olgusu", İTÜ, Mim.Fak. Şehircilik Enstitüsü Dergisi, Sayı 10.
- (1978) "Sanayileşme Sürecinde Küçük Üreticiliğin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Tartışma", Mimarlar Odası Yayını.
- (1982) Toplumbilim Yazıları, GÜ Yayını, Ankara.
- (1982) "Changing Patterns of Patronage", Toplumbilim Yazıları, Ankara.
- (1995) "II. Dünya Savaşı Sonrasında Metropollerdeki Sosyal Değişim", Ada Kentliyim Dergisi, 95/1, syfa:66-69.
- Kongar E.**, (1982), Türk Toplum Bilimcileri, Remzi Kitabevi, Ankara.
- Levine, Ned** (1973), "Old Culture-New Culture. A Study of Migrants in Ankara", Social Forces, 51, s.355-369.
- Magneralla P.**, (1974), Tradition and Change in a Turkish Town, John Wiley & Sons.
- Ökten A.**, (1988), Küçük Sanayinin Kentsel İstihdamdaki İşlevi: Bursa'dan Bir Örnek Olay İncelemesi, Yıldız Üniversitesi, İstanbul.
- Öncü A., Keyder Ç.**, (1993), İstanbul and the Concept of World Cities, Friedrich-Ebert Vakfı, İstanbul.
- Özüekren Ş.**, (1996), Nasıl Bir Konut Kooperatificiliği, T:C:Toplu Konut İdaresi, Ankara.
- Savage M., Warde A.**, (1993), Urban Sociology, Capitalism and Modernity, Macmillan, London.
- Saunders P.**, (1986), Social Theory and the Urban Question, Hutchinson Ed. Ltd, London.
- Sarç ÖL.**, (1948), "Türkiye'de Şehirleşme Temayülleri", İÜ İktisat Fak. Dergisi, Cilt:9, No.1-2, 1947-48.
- Schnaiberg A.**, (1970), "Rural-Urban Residence and Modernism: A Study of Ankara Province, Demography, v.7, no.1, s.71-85.
- Sevgi C.**, (1988), Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondu, İzmir Belediyesi.
- Sewell G.**, (1964), Squatter Settlements in Turkey, MIT, 1964.
- Şenyapılı T.**, (1978), Bütünleşmemiş Kent Nüfusu, ODTÜ.
- (1981) Gecekondu: Çevre İşlerin mekanı, ODTÜ.
- (1982) "Ankara Gecekondularının Ekonomik Profili", Kentsel Bütünleşme, TGAV.
- (1985) Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, 1923-1960, Kent-Koop, Ankara.
- (1992) "A New Stage of Gecekondu Housing in Turkey", İ. Tekeli (der.) Development of Istanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing, IULA_EMME, İstanbul.
- (1996) 1980 Sonrası Ruhsatsız Konut Yapımı, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi, Ankara.
- Tankut G.**, (1990), Bir Başkent'in İmarı: Ankara 1929-39, ODTÜ, Ankara.
- Tekeli İ.**, (1998), Kent Planlaması ve Kent Araştırmaları, TÜBA, Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim, "Sosyal Bilimler-II" Ankara.
- (1982) Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Turan Kitabevi, Ankara.
- (1983) Çorum Tarihi (der.), Çorum Hitit festival Komitesi.
- (1993) Tarih İçinde Muğla (der.) ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Ankara.
- Türkiye'de Sosyal Araştırmaların Gelişmesi**, HÜ Yayınları D-11, Ankara.
- Tütengil CO.**, (1963), Köyden Şehire Göç Meselesi, İÜ, İktisat Fak. Yay. Köy ve Şehir Sosyolojisi Merkezi
- Yasa İ.**, (1966), Ankara'da Gecekondu Aileleri, SSB Sos. Hiz. Gn.Müd.Yay.